

DOI: 10.15421/171810

УДК: [316:303.833.5]:[504: 330.366]

Теоретичне підґрунтя соціологічного аналізу екологічних практик як засобу досягнення цілей сталого розвитку

Магазинщикова І. П., Лободинська О. М., Національний лісотехнічний університет України

У статті обґрунтовується актуальність соціологічного аналізу екологічних практик як засобу досягнення цілей сталого розвитку суспільства. Окреслюється місце проблеми дослідження у предметному полі соціології довкілля. Охарактеризовані теоретичні засади та головні напрямки досліджень динаміки змін поведінки людини на дружню до довкілля, аналізу використання екологічних практик. Визначені фактори, що обумовлюють зміни поведінки та забезпечують поширення екологічних практик. На основі узагальнення методологічних підходів до інтерпретації поняття екологічна практика та з урахуванням результатів конкретних соціологічних досліджень запропоноване уточнене визначення цього поняття. Окреслені можливості використання поняття екологічна практика у якості інструменту аналізу екологічної активності особистості та пошуку резервів її підвищення. Запропоновано підхід до структурного аналізу індивідуальних екологічних практик із розподілом їх за сферами життєдіяльності людини. Встановлено, що соціологічний аналіз екологічної активності особистості з використанням поняття екологічна практика передбачає діагностику усіх складових екологічної компетентності особистості: когнітивної, ціннісно-сміслової, емоційно-вольової та діяльнісної. Визначені функції головних соціальних інститутів, що сприяють виникненню нових та поширенню існуючих екологічних практик. Окреслено практичну спрямованість соціологічного аналізу екологічних практик.

Ключові слова: екологізація освіти; екологічна активність; екологічна компетентність особистості; зміна поведінки; соціологія довкілля

Theoretical basis of sociological analysis of environmental practices as a means to achieve sustainable development goals

Magazyshchikova I. P., Lobodynska O. M., Ukrainian National Forestry University

The article substantiates the relevance of sociological analysis of environmental practices as a means of achieving the goals of sustainable development of society. Outlined is the place of the research issue in the subject field of environmental sociology. The problem is caused by the existing contradiction between the awareness of the need for concrete actions on the rescue of the natural environment and the inadequate level of environmental activity of actors at all levels of modern society. The theoretical principles and main areas of research on the dynamics of environmentally friendly human's behavior changes, as well as ecological practices are described. The factors are identified that contribute to behavioral changes and ensure dissemination of environmental practices. Based on the generalization of the methodological approaches to the interpretation of the concept of environmental practice and taking into account the results of specific sociological studies, a more precise definition has been provided for this concept. Environmental practice is proposed to be considered as a model of behavior, an example of purposeful activity of the individual, ensuring satisfaction of his needs without violating the principles of harmonious interaction with the natural environment. This is achieved through consistency of the purpose and result of human activities with the goals of sustainable development. The possibilities are outlined of using the concept of environmental practice as an instrument for analyzing the environmental activity of the individual and seeking reserves for its improvement. Proposed is the approach to the structural analysis of individual environmental practices with the distribution of them according to human life spheres - in work activities, family life, and leisure activities, as well as in the behavior of a person as a consumer, a citizen, a member of a territorial community, etc; in each of these areas, for analysis, groups of practices for saving natural resources, waste management and other practices of conservation and restoration of the natural environment are distinguished. It was established that sociological analysis of the environmental activity of the person using the concept of environmental practice involves the diagnosis of all components of the environmental competence of the individual: cognitive, value-semantic, emotional-volitional and activity. The functions of the main social institutions that promote the emergence of new ones and the dissemination of existing environmental practices are identified. Outlined is the practical orientation of sociological analysis of environmental practices.

Keywords: greening of education; environmental activity; environmental practice; person's environmental competence; behavior change; environmental sociology; sustainable development

Теоретические основы социологического анализа экологических практик как средства достижения целей устойчивого развития

Магазинщикова И. П., Лободинская О. М., Национальный лесотехнический университет Украины

В статье обосновывается актуальность социологического анализа экологических практик как средства достижения целей устойчивого развития общества. Определено место проблемы исследования в предметном поле социологии окружающей среды. Охарактеризованы теоретические основы и главные направления исследова-

ний динаміки змін поведінки людини на екологічно орієнтоване, аналіз екологічних практик. Визначено фактори впливу на зміну поведінки та використання екологічних практик. На основі узагальнення методологічних підходів до визначення поняття екологічної практики та з урахуванням результатів конкретних соціологічних досліджень пропонується уточнена інтерпретація цього поняття. Обґрунтована можливість використання поняття екологічної практики як інструмента аналізу екологічної активності людини та пошуку резервів її підвищення. Представлено підхід до структурного аналізу індивідуальних екологічних практик. Встановлено, що соціологічний аналіз екологічної активності людини з використанням поняття екологічної практики передбачає діагностику всіх складових екологічної компетентності людини: когнітивної, ціннісно-смысловий, емоційно-вольовий та діяльнісний. Визначено основні соціальні інститути, діяльність яких забезпечує виникнення та поширення існуючих екологічних практик. Визначено практичну спрямованість соціологічного аналізу екологічних практик.

Ключевые слова: зміна поведінки; соціологія навколишнього середовища; екологізація освіти; екологічна активність; екологічна компетентність людини

В умовах граничного загострення глобальної екологічної кризи відповідальність кожної людини, громади, бізнесу, держави, усіх соціальних інститутів за екологічні наслідки їх діяльності набуває дедалі більшого значення. Головним виявом екологічної відповідальності є зміна у діяльності, трансформація моделей поведінки, що відбуваються внаслідок усвідомлення суб'єктом діяльності своєї причетності до виникнення екологічних загроз довкіллю. Реалізація зобов'язань щодо раціонального природокористування, узгодження мети діяльності з цілями сталого розвитку є необхідними в усіх сферах життєдіяльності сучасного соціуму. Саме на цьому наголошує прийнятий міжнародною спільнотою на Саміті ООН зі сталого розвитку (вересень 2015 р.) підсумковий документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». Україна, як країна-член ООН, є повноправним учасником глобального процесу забезпечення сталого розвитку і несе відповідальність за досягнення окреслених у документі цілей та завдань сталого розвитку – соціальної справедливості, економічного зростання, раціонального природокористування та захисту природного довкілля. Однак, реальний стан справ із реалізації цих цілей вказує на те, що цей та інші важливі міжнародні документи, метою яких є активізація дій із порятунку довкілля, сприймаються багатьма суб'єктами діяльності здебільшого як декларації намірів, а не обов'язкові для виконання плани конкретних дій. Науковці, стурбовані невідворотністю екологічної катастрофи, у листопаді 2017 року звернулися до людства з черговим листом-попередженням, у якому закликають до рішучих дій, що забезпечать охорону природи, збереження та відновлення природних ресурсів, необхідних для життя нинішнього та майбутніх поколінь, спонукають до радикальної зміни стилю життя кожної людини на дружній до природного довкілля (лист підписали 15 тисяч учених зі 184 країн світу) [8]. Об'єднуючи зусилля задля порятунку планети, долаючи на засадах трансдисциплінарності бар'єри між науковими дисциплінами та напрямками досліджень, науковці вивчають проблему недостатньої екологічної відповідаль-

ності соціальних агентів, що виявляється як брак конкретних дій з порятунку природного довкілля, аналізують причини цього феномену та пропонують способи їх усунення.

Теоретичний та емпіричний потенціал соціології також використовується для розв'язання проблеми низької екологічної активності агентів сучасного суспільства. Ця проблема є однією з найбільш актуальних у предметному полі соціології довкілля, котра виступає єдиною ланкою між дисциплінарною комунікацією між соціогуманітарними і природничими науками для забезпечення ефективної взаємодії різних агентів модернізації суспільства на засадах сталого розвитку [11; 20; 23; 26].

Постановка проблеми.

Базові положення Концепції сталого розвитку містять вимогу: будь-які вияви активності людей повинні враховувати складні причинно-наслідкові зв'язки з природою, не порушувати її закони, забезпечувати дотримання принципів невиснажливого природокористування, збереження біорізноманіття, запобігати забрудненню води, повітря та ґрунтів, а також опустеленню, знелісненню та деградації родючих земель тощо. Отже, екологічно відповідальні суб'єкти діяльності повинні узгоджувати власну діяльність із принципами сталого природокористування та охорони природи. Саме така діяльність вважається виявом екологічної активності суб'єкта та описується поняттям екологічна практика. Протиріччя між усвідомленням на усіх рівнях сучасного соціуму необхідності конкретних дій з порятунку природного довкілля та недостатнім рівнем екологічної активності суб'єктів діяльності, насамперед активності особистості, спонукає до соціологічного аналізу екологічних практик як засобу досягнення цілей сталого розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій.

Вивчення присвячених окресленій проблемі публікацій засвідчує, що для аналізу екологічної активності суб'єктів найчастіше використовують підхід, який базується на теорії соціальної практики (Social Practice Theory) [22; 24; 25; 28; 29; 37; 40]. На позначення конкретних виявів екологічної активності суб'єкта в англійськомовних джерелах ви-

користують терміни *pro-environmental practice* та *sustainable practice*. При цьому більшість науковців, які вивчають екологічні практики, останнім часом суттєво розширюють підходи до традиційного вивчення практик як сукупності закріплених культурою усталених дій та досліджують практики як форму соціальної активності, діяльність перетворювального характеру, що спрямована на набуття соціального досвіду [1].

Базуючись на тлумаченні екологічної практики як доцільної діяльності, що спрямована на боротьбу з негативними змінами довкілля, дослідники приділяють найбільшу увагу проблемам використання екологічних практик у функціонуванні домогосподарств [21; 32; 38], вивченню соціальної динаміки змін поведінки – насамперед аналізу змін у поведінці споживачів унаслідок дії різних чинників: модернізації екологічної політики держави та місцевих органів влади, функціонування бізнесових структур, а також під впливом екологізації освіти, активізації громадських рухів та комунікаційних мереж [13; 19; 39]. Багато уваги приділяється дослідженням впливу таких регуляторів екологічної активності, як її потреби, інтереси та цінності особистості [16; 17; 22; 35; 36; 37; 40].

Методологічною основою аналізу змін поведінки особистості на дружню до довкілля у більшості досліджень є трьохкомпонентна модель екологічної практики, що пояснює її застосування дією трьох груп чинників [36, с.23]: наявністю матеріального забезпечення (*Materials*), до якого зараховують інфраструктуру, технології, нормативно-правове регулювання, плани та програми діяльності відповідних соціальних інститутів тощо; ціннісно-смісловим значенням (*Meaning*) – уявлення про важливість, значущість, цінності особистості, смисли, домовленості тощо; компетентністю особистості (*Competencies*) – знання, реальні навички, практичний досвід використання людиною екологічних практик.

Польськими дослідниками екологічна активність різних суб'єктів діяльності також вивчається з використанням поняття екологічна практика (*ekologiczni praktyky, dzialania proekologiczne*), ним позначають системи індивідуальних та колективних дій, спрямованих на забезпечення гармонійної взаємодії людини з природним довкіллям, та відстежують зміни у поширеності екологічних практик під впливом реалізації державних та регіональних програм, змін у законодавстві, екологізації навчального процесу та інших факторів [14; 15; 27].

В аналізі екологічних практик існує підхід, за яким будь-яка взаємодія людини (суспільства) з природним довкіллям, що має усталений характер, розглядається як екологічна практика, при цьому її інтерпретують як усталену взаємоорієнтовану та взаємопов'язану рольову поведінку індивідів, організацій та груп і зараховують до її різновидів

екологічну політику, екологічний менеджмент, «зелений» банкінг, екотуризм, екопоселення та інші [9]. В основі цього підходу – розгляд екологічної діяльності у широкому контексті вимог сталості, коли до неї зараховують усі види соціальної активності, що сприяють збереженню природного довкілля та соціальному прогресу.

Різноманітні вияви екологічної активності вивчаються й українськими дослідниками, зокрема, у їх обумовленості екологічною етикою (В. Борейко, А. Єрмоленко, С. Сидоренко). М. Алексієвич, О. Стегній, О. Якименко та інші досліджують екологічний рух в Україні, діяльність громад на захист своїх екологічних прав. За підтримки міжнародних організацій в Україні, так само, як і в багатьох європейських країнах, періодично проводиться соціологічний аналіз використання орієнтованих на збереження природних ресурсів споживчих практик [4]. Проте конкретні дослідження поширеності екологічних практик в українському соціумі не мають системного характеру, нам не відомі результати комплексних досліджень екологічної активності різних суб'єктів діяльності, малодослідженими вітчизняною соціологічною наукою є теоретичні та прикладні аспекти проблеми трансформації поведінки особистості в екологічно орієнтовану.

Мета дослідження.

На основі узагальнення результатів соціологічних досліджень та застосування теоретико-інтерпретативного підходу розглянути можливість використання поняття екологічна практика як інструменту для аналізу екологічної активності особистості, а також з'ясувати головні чинники активізації використання людиною екологічних практик як засобу реалізації цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу.

Методологічною основою соціологічного аналізу соціальних практик загалом та екологічних практик як їх різновиду складають теоретичні напрацювання М. Вебера (вчення про соціальну дію, раціональну діяльність), ідеї Т. Парсонса щодо структури соціальної дії та Е. Гідденса щодо раціоналізації і мотивації дії, праці П.Бурд'є з мікросуб'єктивного аналізу взаємодії, його вчення про габітус, а також теорія комунікативної дії Ю. Габермаса.

Оксфордський соціологічний словник (*Oxford Dictionary of Sociology*) визначає соціальну практику як доцільну діяльність суб'єкта щодо зміни матеріального та соціального світу, включно зі змінами самого суб'єкта практики [33]. Спираючись на це визначення та з врахуванням вище перерахованих теоретичних надбань соціологічної науки, об'єктом соціальної практики можна вважати усі форми взаємодії людини з природним довкіллям та соціальним оточенням, усі способи життєдіяльності людини та соціуму. Соціальний характер практики визначається наявністю суб'єкта та метою практики – досягнення бажаних змін у соціальному світі і матеріальних умовах жит-

тедіяльності людини. Практика, як діяльність із перетворення реальності, відбувається у конкретному соціокультурному середовищі, яке й формує передбачення суб'єктом практики результату своєї діяльності. Аналізуючи практики як соціальне явище, дослідники виходять з того, що й інші структурні складові практики, а саме: спосіб реалізації (технології), засоби, що використовуються для реалізації мети, є соціально обумовленими та засновуються на здобутих суб'єктом практики знаннях, навиках та його переконаннях. Так в Oxford Dictionary of Human Geography дефініція практика тлумачиться як перетворення здобутого у процесі навчання знання у практичні дії [18].

Дослідники соціальних практик пропонують розглядати їх як органічний елемент існуючої системи соціальних відносин, який, з одного боку, узгоджується з нею, а з другого – є важливим чинником змін у суспільстві, його інституційній структурі, що відбуваються унаслідок поширення соціальних практик, перетворення їх на домінуючі [2; 12]. Важливо, що результатом опанування нових соціальних практик стають зміни й самого суб'єкту практик, його особистісних властивостей. З огляду на це, наголошується на необхідності соціологічного аналізу практик як власне діяльності (зовнішній аспект) та як вияву активності суб'єкта, в основі якої лежать потреби та цінності особистості, її знання, що формують мотивацію до використання практик (внутрішній аспект) [30; 31]. Наголошується також, що використання конкретних практик залежить від місця людини у статусно-рольовій структурі соціуму та здатне змінити його [3].

Окреслені положення створюють методологічну основу соціологічного аналізу екологічних практик, який у теоретичному та прикладному аспектах вимагає уточнення поняття екологічна практика та його структурування.

Згідно з визнанням академічною спільнотою тлумаченням П. Стерна, людина поводить екологічно, якщо вона застосовує сукупність практик, спрямованих на зниження негативного впливу людини на природне довкілля або покращення його стану [39]. Конкретизуючи це визначення з урахуванням викладених вище підходів до концептуалізації поняття екологічна практика, можна, на наш погляд, трактувати її наступним чином: це модель поведінки, зразок доцільної діяльності особистості, що забезпечує задоволення її потреб без порушення принципів гармонійної взаємодії людини з природним довкіллям завдяки узгодженості мети та результату цієї діяльності з цілями сталого розвитку.

Розподіл практик за сферами життєдіяльності людини і соціуму, що виокремлюються згідно з моделлю суспільства як соціальної системи Т. Парсонса, можна використати для цілей структурного аналізу екологічних практик. У кожній із тих сфер (економічній, політичній, соціокуль-

турній) існують позитивні та негативні соціальні практики. У процесі аналізу виявляють поширені (панівні, домінуючі) практики, їх поділяють на групові та індивідуальні. Стосовно останніх продуктивним видається підхід до класифікації практик, що базується на засадах теорії повсякденності (А. Шюц, П. Бергер, Т. Лукман) та дозволяє виділити серед практик повсякденного існування людини ті, що пов'язані з її трудовою діяльністю, задоволенням духовних потреб, споживанням, дозвіллям та відпочинком, задоволенням побутових потреб, а також з індивідуальною творчою діяльністю. Як вже зазначалося, саме повсякденні практики викликають сьогодні найбільший дослідницький інтерес, а серед них – практики консюмеризму, релігійні та дозвільні практики, при цьому наголошується, що найчастіше екологічні практики використовуються вдома і найпоширенішими з них є практики економії природних ресурсів, відповідального поводження з відходами та відповідального споживання [15; 32]. Деякі дослідники вважають за необхідне окремо вивчати практики, що поширені на певних територіях (міські та сільські, глобальні та національні) і в різні історичні періоди [1, с. 74].

Останнім часом питання трансформації повсякденних соціальних практик в екологічно орієнтовані, узгоджені з вимогами сталого розвитку, знаходяться у фокусі досліджень. Згідно з феноменологічним баченням соціальної реальності, повсякденне життя для людини є її домінуючою частиною, воно виступає смислоутворюючим центром та критерієм оцінки інших сфер життєдіяльності, при цьому здоров'я глузд (commonsense), на думку П. Бергера та Т. Лукмана, відіграє головну роль у виявах активності індивіда. Процес повсякденного життя постійно відтворюється, відбувається конструювання життєвої реальності у думках та діях індивіда, його взаємодії з іншими. Активізація творчого потенціалу людини відбувається у разі порушення звичного перебігу життя, під впливом будь-яких змін, що усвідомлюються людиною як загроза цьому перебігові. Отже, під впливом усвідомлення екологічних загроз здоров'ю, їх негативного впливу на тривалість та якість життя в людини формується природна установка (А. Шюц) на використання екологічних практик. На підтвердження цього висновку можна навести результати дослідження споживчих практик, які засвідчують, що позначка «еко» на продуктах та інших товарах виконує сьогодні роль потужного стимулу для покупця [7].

Домінування у повсякденному житті сучасної людини прагматичних мотивів діяльності, моделей поведінки, що забезпечують самозбереження, засвідчують результати багатьох соціологічних досліджень [14; 15; 24; 25; 27]. У ситуації, коли стурбованість негативним впливом стану довкілля на життєдіяльність (наприклад, якістю питної води, повітря, продуктів харчування та гігієни

тощо) стає спільною для соціальної групи, виникає реальне підґрунтя для соціальної взаємодії, для об'єднання зусиль заради збереження природного довкілля, активізації громадських екологічних рухів, посилення громадського контролю за станом довкілля, за реалізацією заходів з його покращення, розвитку екологічного волонтерства та інших групових екологічних практик.

Для впорядкування інформації про повсякденні екологічні практики доцільно, на наш погляд, скористатися ознакою їх відповідності засадам сталості, відомим як концепція 3R (Reduce, Reuse, Recycle – економити, повторно використовувати, переробляти), що у сукупності й характеризує відповідальне споживання людиною природних ресурсів, турботу про збереження довкілля. Так, соціологічний аналіз поширеності повсякденних екологічних практик стосується, насамперед, таких груп практик:

- економії природних ресурсів: електроенергії, води, паперу тощо;
- спільного використання (sharing) ресурсів: транспорту, техніки, житла, обміну послугами, корисною інформацією, створення банків непотрібних речей, зайвої їжі, вільного часу тощо;
- поводження з відходами: сортування побутових відходів, сегрегація використаних батарейок, акумуляторів, ламп, протермінованих ліків та інших хімічних продуктів тощо;
- відповідального споживання (готовності поступитися «благами цивілізації» заради збереження природного довкілля): відмова від користування обтяжливими для довкілля продуктами та технологіями; обмежене користування транспортом, надання переваги екологічно безпечному транспорту, ходьбі пішки на великі відстані; переважне споживання продуктів (товарів) місцевих виробників, відмова від придбання товарів у тарі та упаковок, що погано утилізуються, вегетаріанство тощо;
- відновлення природних ресурсів – саджання дерев, очистки та озеленення територій, водойм тощо.

У сучасній науковій літературі домінує погляд на соціальні практики як об'єкт конструювання, отже можна припустити, що наведений перелік екологічних практик буде розширюватися. Проектування та розвиток соціальних практик – поширення вже відомих, їх удосконалення та формування нових, спрямованих на реалізацію суспільно значущих цілей, пов'язують, як уже відзначалося, з діяльністю головних соціальних інститутів суспільства [38]. Так, інституціоналізація екологічних практик, що забезпечують сталий розвиток, відбувається завдяки модернізації екологічної політики держави, саме вона вносить та стимулює використання позитивних соціальних практик. Екологізація освіти, соціально відповідальна діяльність ЗМІ та інших інститутів соціалізації особистості створюють соціокультурні засади використання

позитивних екологічних практик. Успішний розвиток на засадах сталості соціально відповідального (екологічного, зеленого) бізнесу, використання ним необтяжливих для довкілля інноваційних технологій сприятиме поширенню екологічних практик господарювання.

У зв'язку з особливою гостротою проблеми знеліснення території України (лісистість території країни скорочується і при нормативі у 20% становить сьогодні 15,9% загальної території країни [10]), особлива увага має бути приділена практикам запобігання вирубуванню лісів, а орієнтація країни на посилений розвиток аграрного сектору вимагає аналізу поширеності використання домогосподарствами екологічно виправданих практик збільшення врожаю, біодобрив, боротьби зі шкідниками, використання відновних джерел енергії, відмови від спалювання сухої трави та листя, орієнтації на невиснажливе використання родючих земель, висаджування рослин, що відповідають особливостям території, тощо.

Як уже відзначалося, використання людиною екологічних практик обумовлюється змінами у структурі її особистості, тому в процесі соціологічного аналізу екологічної активності необхідно, на наш погляд, діагностувати усі складові екологічної компетентності особистості у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, а саме: когнітивну (обізнаність), ціннісно-смыслову (габітуси, цінності), емоційно-вольову (готовність взяти на себе відповідальність за екологічні наслідки діяльності, готовність до дій у разі виявлення порушень, готовність обмежити споживання заради порятунку довкілля тощо) та власне діяльну (арсенал практик, що використовуються, досвід використання) [5].

Конкретні соціологічні дослідження засвідчують сильну кореляцію між екологічною обізнаністю суб'єкта практики та застосуванням ним екологічних практик: чим вищим є рівень обізнаності, тим більш екологічно активними є респонденти [15, с.14]. Від забезпеченості якісною інформацією, від інтенсивності інформаційного обміну між різними суб'єктами діяльності та їх необмеженого доступу до повноцінної, невикривленої інформації про стан довкілля у значній мірі залежить інтенсивність використання екологічних практик. Тому в процесі їх соціологічного аналізу, попри діагностику обізнаності, необхідно вивчати джерела інформації про стан довкілля, про екологічну діяльність суб'єктів господарювання та органів влади, а також оцінювати рівень довіри респондентів до різних джерел інформації, задоволеність респондентів об'ємом, якістю та доступністю цієї інформації.

Велику роль у поширенні інформації про актуальні екологічні практики відіграють нові комунікаційні можливості: інформаційні технології, соціальні мережі, що активно використовуються / створюються агентами громадянського суспіль-

ства. Загалом Інтернет стає все більш дієвим інструментом для вирішення гострих соціальних та екологічних проблем територіальних спільнот за рахунок їх власної активності, поширення досвіду використання групових та індивідуальних практик. Прикладом може бути поширювана за допомогою мереж ініціатива щодо розробки та реалізації Personal Sustainability Action Plan (Особистий план дій зі сталого розвитку), метою якого є зміна стилю, моделей повсякденного життя людини на дружні до довкілля [34]. Соціальні мережі стають засобом організації екологічного волонтерства, зелених флешмобів, групових екологічних акцій зі впорядкування та озеленення територій, охорони водойм, протидії вирубуванню дерев, створенню несанкціонованих сміттєзвалищ тощо.

Екологічна активність, як і будь-який інший вид соціальної активності, базується на усвідомленні необхідності дій, мета яких визначається потребами та інтересами особистості. Активність особистості, як відомо, характеризується, зокрема, такими ознаками як цілеспрямованість, вмотивованість, вимагає оволодіння способами та засобами дій. Отже, екологічна практика – це конкретна діяльність людини, що віддзеркалює у діях стан її екологічної свідомості. Згідно з теорією габітусу П. Бурд'є, соціальні агенти реалізують у своїй діяльності моделі поведінки, що відповідають установкам, сформованим у процесі соціалізації (навчання). Розуміння екологічної практики як соціального явища, різновиду соціокультурних практик, дозволяє розглядати її як феномен, у якому віддзеркалюється мета процесу соціалізації (навчання) – формування у структурі особистості установок на використання в процесі перетворення реальності конкретних видів та способів вияву активності суб'єкта практики, застосування певних зразків поведінки, реалізація яких базується на здобутих у процесі соціалізації (навчання) знаннях, навичках, уміннях та переконаності у необхідності саме таких зразків поведінки. З цього й випливає необхідність екологізації навчання на всіх його рівнях – від дошкільної освіти до післядипломної.

Соціологічні дослідження засвідчують позитивний вплив екологізації навчання на активність особистості щодо використання екологічних практик. Так, регулярні обстеження у Польщі демонструють позитивну динаміку впливу екологізації навчання на поширеність екологічних практик, проте парадоксальним є виявлений у ході цього дослідження факт: молодь, що навчається, є групою, яка найменше використовує екологічні практики (менше 50 %) [15, с. 50]. Результати соціологічного аналізу поширеності екологічних практик серед молоді інших країн засвідчують розрив між готовністю молоді до використання екологічних практик (високий рівень) та фактичною екологічною активністю молоді (низький рівень)

Серед причин цього явища головними виявилися: відсутність підтримки з боку найближчого оточення, сумніви суб'єкта практики у відповідності його намірів очікуванням референтної групи, відсутність дієвих стимулів, негативне оцінювання наявних для реалізації намірів ресурсів [6; 17]. Отже, створення на мезо- та макрорівнях суспільних відносин дієвої системи стимулювання дружньої до довкілля поведінки суб'єкта, грамотне використання системи адміністративних впливів та головне – зростання загальної екологічної культури соціуму і кожного його члена сприятимуть поширенню позитивних екологічних практик. Оцінювання в процесі соціологічного аналізу впливу головних соціальних інститутів на процес удосконалення відомих та проектування нових екологічних практик: екологізації освіти, ролі інформаційних джерел та засобів комунікації, державної та місцевої екологічної політики, стану громадської думки та реакції найближчого оточення людини (членів сім'ї, друзів, співмешканців, сусідів, співробітників, тих, із якими разом навчається тощо), а також інших чинників підвищення екологічної активності особистості, дозволить виявити можливості збагачення арсеналу позитивних екологічних практик як засобу реалізації цілей сталого розвитку суспільства.

Висновки.

В умовах глобальної екологічної кризи пошук резервів підвищення екологічної активності різних суб'єктів діяльності є актуальним завданням соціологічної науки. Зручним інструментом соціологічного аналізу екологічної активності особистості є поняття екологічна практика – модель поведінки, зразок доцільної діяльності особистості, що забезпечує задоволення потреб людини без порушення принципів гармонійної взаємодії з природним довкіллям завдяки узгодженості мети та результату діяльності з цілями сталого розвитку.

Соціологічний аналіз екологічної активності особистості з використанням поняття екологічна практика передбачає діагностику всіх складових екологічної компетентності людини (когнітивної (обізнаність), ціннісно-сислової (габітуси, цінності), емоційно-вольової (готовність) та діяльнісної (досвід застосування, арсенал екологічних практик особистості) у їх взаємозв'язку та взаємобумовленості.

У процесі аналізу всю сукупність екологічних практик варто розподілити за сферами життєдіяльності людини – екологічні практики, що використовуються нею в процесі трудової діяльності, у сімейно-побутовій та дозвільній сфері, а також у поводженні людини як споживача, громадянина, члена територіальної громади тощо. У кожній з цих сфер для аналізу виокремлюються групи практик економії природних ресурсів, відповідального споживання, поводження з відходами та інших практик збереження і відновлення природного довкілля.

Факторний аналіз спрямовується на з'ясування функцій головних соціальних інститутів сучасного суспільства, реалізація яких сприяє поширенню існуючих позитивних екологічних практик та проектуванню нових. Це стосується, насамперед, державної та місцевої політики, нормативно-правового регулювання та стимулювання екологічної активності, інфраструктурного та інформаційного забезпечення цього процесу,

а також екологізації господарської діяльності та освіти.

Практична спрямованість аналізу екологічних практик полягає у віднайденні та використанні додаткових джерел, способів та засобів підвищення екологічної активності особистості як соціального агента, який, реалізуючи особисті екологічні практики, сприяє досягненню суспільно значущої мети сталого розвитку суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Баліч Н. Соціальні практики та їхня роль в сучасному суспільстві. / Н. Баліч // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 4. – С. 69–78.
2. Бурдые П. Структуры, habitus, практики. / П. Бурдые // Современная социальная теория: Бурдые, Гидденс, Хабермас: учеб. пособие / под ред. А. Леденевой. – Новосибирск, 1995. – 120 с.
3. Глушко И. В. Осмысление феномена социальных практик и возможностей их развития. / И. В. Глушко // Общество: философия, история, культура. – 2011. – №1-2. – С.32-36.
4. Екологічна активність українців: є прогрес. – Режим доступу: <http://irsgroup.com.ua/ua/press/e-kologicheskaya-aktivnost-ukraintsev-est-progress.html>.
5. Магазинщикова І. П., Лободинська О. М. Соціологічна оцінка екологічної компетентності фахівця. Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління. / І. П. Магазинщикова, О. М. Лободинська // Збірник наукових праць ДонДУУ. – Т. XI. – №178. Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 26–36.
6. Магазинщикова І. П., Соловій В. І. Парадокси екологічної свідомості студентів. / І. П. Магазинщикова, В. І. Соловій // Україна: Схід – Захід: проблеми сталого розвитку (матеріали другого туру Всеукр. наук.-практ.конф., 24-25 листопада 2011 р.). – Т.1. – Львів, 2011. – С. 197–198.
7. Набруско І. Соціокультурна роль грошей у процесі споживання. / І. Набруско // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 11. – С. 147–155.
8. П'ятнадцять тисяч учених підписали відкритий лист людуству. – Режим доступу: <http://www.infa.ua/15-ty-syach-ucheny-h-pidru-saly-vidkryty-ly-st-lyudstvu/>
9. Рыбакова М. В. Современная социальная экологическая практика. / М. В. Рыбакова. – Москва, 2006. – 251 с.
10. У Держлісагентстві назвали відсоток лісистості України. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2017/01/17/povyna/ekonomika/u-derzhlisahentstvi-nazvaly-vidsotok-lisystosti-ukrayiny>
11. Стегній О. Г. Предметне поле соціології довкілля. / О. Г. Стегній // Соціологія теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 55-72.
12. Шугальский С. С. Социальные практики: интерпретация понятия. / С. С. Шугальский // Знание. Понимание. Умение. – 2012. – № 2. – С. 276–280.
13. A framework for pro-environmental behaviors. Report. 2008. – Retrieved from: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69277/pb13574-behaviours-report-080110.pdf.
14. Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski Badanie trackingowe – pomiar: październik 2013 Raport PBS przygotowany dla Ministerstwa Środowiska Sopot, 28 października 2013.
15. Badanie świadomości osobistego wpływu człowieka na środowisko. Wyniki badań – 2014. – Retrieved from: https://www.mos.gov.pl/g2/big/2014_11/81edfcl1f241d2e3c20fb9596d245f9bb.pdf
16. Barr S. Environment and Society: Sustainability, Policy and the Citizen. / S. Barr. – Ashgate Publishing, Ltd., 2008. – 280 p.
17. Berthou S. The Everyday Challenges of Pro-Environmental Practices. / S. Berthou // The Journal of Transdisciplinary Environmental Studies. – 2013. – Vol. 12. – № 1. – P. 53–68.
18. Castree N., Kitchin R., Rogers A. A Dictionary of Human Geography. / N. Castree, R. Kitchin, A. Rogers. – Retrieved from: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868>.
19. Darnton A., Verplanken B., White P., Whitmarsh L. Habits, Routines and Sustainable Lifestyles: A summary report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs. / A. Darnton, B. Verplanken, P. White, L. Whitmarsh. – London: AD Research & Analysis for Defra, 2011.
20. Dunlap R. E. Environmental Sociology. / R. E. Dunlap // International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. – 2015. – Vol 7. – P. 796-803.
21. Evans D. Beyond the throwaway society: ordinary domestic practice and a sociological approach to household food waste. / D. Evans // Sociology. – 2012. – Vol. 46. – №1. – P. 43–58.
22. Evans D., Southerton D., McMeekin A. Sustainable consumption, behaviour change policies and theories of practice. / D. Evans, D. Southerton, A. McMeekin // The Habits of Consumption, COLLEGIUM: Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences, Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies. – 2012. – Vol. 12. – P. 113–129.
23. Gross M., Heinrichs H. Environmental Sociology: European Perspectives and Interdisciplinary Challenges. / M. Gross, H. Heinrichs. – Springer Science & Business Media, 2010. – 361 p.
24. Hards S. Social Practice and the Evolution of Personal Environmental Values. / S. Hards // Environmental Values. – 2011. – Vol. 20. – № 1. – P. 23–42.

25. Hargreaves T. Practicing behaviour change: Applying social practice theory to pro-environmental behaviour change. / T. Hargreaves // *Journal of Consumer Culture*. – 2011. – Vol. 11. – P. 79–99.
26. Pellow D. N., Brehm H. N. An Environmental Sociology for the Twenty-First Century. / D. N. Pellow, H. N. Brehm – Retrieved from: <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071312-145558>.
27. Raport z analizy badań świadomości, postaw i zachowań ekologicznych Polaków przeprowadzonych w Polsce w latach 2009-2015 Analiza TNS Polska dla Ministerstwa Środowiskafile. – Retrieved from: http://www.3xsrodowisko.pl/uploads/media/badanie_dr_ekologia_ministerstwo_srodowiska.pdf.
28. Reckwitz A. Towards a theory of social practices: A development in culturalist theorizing. / A. Reckwitz // *European Journal of Social Theory*. – 2002. – Vol. 5. – P. 243–263.
29. Røpke I. Theories of practice – New inspiration for ecological economic studies on consumption. / I. Røpke // *Ecological Economics*. – 2009. – Vol. 68. – P. 2490–2497.
30. Schatzki T. *Social Practices: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. / T. Schatzki. – Cambridge University Press., 2008. – 260 p.
31. Schatzki T. *The Site of the Social: A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*. / T. Schatzki. – University Park, Pennsylvania State University Press., 2002. – 320 p.
32. Scott A., Oates C., Young W. A Conceptual Framework of the Adoption and Practice of Environmental Actions in Households. / A. Scott, C. Oates, W. Young. // *Sustainability*. – 2015. – Vol. 7. – P. 5793–5818.
33. Scott J., Marshall G. *Oxford Dictionary of Sociology*. / J. Scott, G. Marshall – Retrieved from: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199533008.001.0001/acref-9780199533008>.
34. Shore Y. *The Personal Sustainability Action Plan. A Workbook for people who care about the Earth*. / Shore Y. – 2009. – Retrieved from: <http://catholicearthcare.org.au/wp-content/uploads/2015/03/ASSISI-READING-5-personal-sustainability-action-plan-workbook.pdf>.
35. Shove E. Beyond the ABC: Climate change policy and theories of social change. / E. Shove // *Environment and Planning*. – 2009. – Vol. 42. – P. 1273–1285.
36. Shove E., Pantzar M., Watson M. *The Dynamics of Social Practice. Everyday Life and How it Changes*. / E. Shove, M. Pantzar, M. Watson. – London: Sage Publications, 2012. – 208 p.
37. Shove E., Spurling N. *Sustainable Practices: Social theory and climate change*. / E. Shove, N. Spurling. – London: Routledge, 2013. – 208 p.
38. Shove E., Trentmann F., Wilk R. *Time, Consumption and Everyday Life. Practice Materiality and Culture*. / E. Shove, F. Trentmann, R. Wilk. – Bloomsbury Academic, 2009. – 256 p.
39. Stern P. C. Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. / P. C. Stern // *Journal of Social Issues*. – 2000. – Vol. 56. – № 3. – P. 407–424.
40. Warde A. Consumption and theories of practice. / A. Warde. – *Journal of Consumer Culture*. – 2005. – Vol. 5. – № 2. – P. 131–153.

REFERENCES

1. Balich, N. (2013). Socialjni praktyky ta jikhnja rolj v suchasnomu suspiljstvi [Social practices and their role in modern society]. *Sociologhija: teorija, metody, marketyngh*, 4, 69–78 [in Ukrainian].
2. Burde, P. (1995). *Struktury, habitus, praktiki. Sovremennaja sotsialnaja teoriia: Burde, Giddens, Khabermas [Structures, habitus, practices. Modern social theory: Bourdieu, Giddens, Habermas]*. Novosibirsk [in Russian]
3. Glushko, I.V. (2011). Osmyslenie fenomenu sotsialnykh praktik i vozmozhnostei ikh razvitiia [Comprehension of the phenomenon of social practices and opportunities for their development.]. *Obshchestvo: filosofii, istoriia, kultura*, 1-2, 32-36 [in Russian].
4. *Ekologhichna aktyvnistj ukrajinciv: je prohres [Ecological activity of Ukrainians: there is progress]*. Retrieved from: <http://irsgroup.com.ua/ua/press/e-kologicheskaya-aktivnost-ukraintsev-est-progress.html> [in Ukrainian].
5. Maghazynshhykova, I., & Lobodynsjka, O. (2010). Sociologhichna ocinka ekologhichnoji kompetentnosti fakhivcja [Sociological assessment of environmental competence of a specialist.]. *Suchasni suspiljni problemy u vymiri sociologhiji upravlinnja: Zbirnyk naukovykh pracj DonDU*, 21(178), (pp. 26–36). Donecjk: DonDUU [in Ukrainian].
6. Maghazynshhykova, I., & Solovij, V. (2011). Paradoksy ekologhichnoji svidomosti studentiv [Paradoxes of environmental consciousness of students]. *Ukrajina: Skhid – Zakhid: problemy stalogho rozvytku (materialy drughogho turu Vseukr. nauk.-prakt.konf., 24-25 lystopada 2011 p.)*. (Vol. 1), (pp. 197-198). Lviv [in Ukrainian].
7. Nabrusko, I. (2011) Sociokuljturna rolj ghroshej u procesi spozhyvannja [Socio-cultural role of money in the process of consumption]. *Sociologhija: teorija, metody, marketyngh*, 1, 147–155 [in Ukrainian].
8. *P'jatnadcjatj tysjach uchenykh pidpysaly vidkrytyj lyst ljudstvu [Fifteen thousand scientists signed an open letter to humanity]*. Retrieved from: <http://www.infa.ua/15-ty-syach-ucheny-h-pidpy-saly-vidkry-ty-j-ly-st-lyudstvu/> [in Ukrainian].
9. Rybakova, M. V. (2006). *Sovremennaya sotsialnaya ekologicheskaya praktika [Modern social sociological practice]*. Moscow [in Russian].
10. *U Derzhlisaghenstvi nazvaly vidsotok lisystosti Ukrainy [In the State Forest Agency, the percentage of forest cover of Ukraine was named]*. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2017/01/17/novyna/ekonomika/u-derzhlisaghenstvi-nazvaly-vidsotok-lisystosti-ukrayiny> [in Ukrainian].
11. Steghnij, O. (2008). Predmetne pole sociologhiji dovkilja [Subject field of sociology of the environment]. *Sociologhija: teorija, metody, marketyngh*, 3, 55-72 [in Ukrainian].

12. Shugal'skii, S. S. (2012). *Sotcialnye praktiki: interpretatsiia poniatiia* [Social practices: an interpretation of the concept]. *Znanie. Ponimanie. Umenie*, 2, 276–280 [in Russian].
13. *A framework for pro-environmental behaviors. Report. 2008*. Retrieved from: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/69277/pb13574-behaviours-report-080110.pdf
14. *Badanie świadomości i zachowań ekologicznych mieszkańców Polski. Badanie trackingowe – pomiar: październik 2013* [Study of ecological awareness and behavior of Polish residents. Tracking study - measurement: October 2013] [in Polish].
15. *Badanie świadomości osobistego wpływu człowieka na środowisko. Wyniki badań – 2014*. [Study of the awareness of personal human influence on the environment. Research results – 2014]. Retrieved from: https://www.mos.gov.pl/g2/big/2014_11/81edfc1f241d2e3c20fb9596d245f9bb.pdf [in Polish].
16. Barr, S. (2008). *Environment and Society: Sustainability, Policy and the Citizen*. Ashgate Publishing, Ltd.
17. Berthou, S. (2013). The Everyday Challenges of Pro-Environmental Practices. *The Journal of Transdisciplinary Environmental Studies*, 12, 53-68.
18. Castree, N. Kitchin, R., Rogers, A. *A Dictionary of Human Geography*. Retrieved from: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199599868.001.0001/acref-9780199599868>
19. Darnton, A., Verplanken, B., White, P. and Whitmarsh, L. (2011). *Habits, Routines and Sustainable Lifestyles: A summary report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs*. London: AD Research & Analysis for Defra.
20. Dunlap, R. (2015). Environmental Sociology. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 7, 796-803. doi:10.1016/B978-0-08-097086-8.91030-4
21. Evans, D. (2012). Beyond the throwaway society: ordinary domestic practice and a sociological approach to household food waste. *Sociology*, 46(1), 43-58.
22. Evans, D., Southerton, D., & McMeekin, A. (2012). Sustainable consumption, behaviour change policies and theories of practice. *The Habits of Consumption, COLLeGIUM: Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences*, (Vol. 12), (pp. 113-129). Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies.
23. Gross, M., & Heinrichs, H. (2010). *Environmental Sociology: European Perspectives and Interdisciplinary Challenges*. Springer Science & Business Media.
24. Hards, S. (2011). Social Practice and the Evolution of Personal Environmental Values. *Environmental Values*, 20(1), 23-42. doi:10.3197/096327111X12922350165996
25. Hargreaves, T. (2011). Practice-ing behaviour change: Applying social practice theory to pro-environmental behaviour change. *Journal of Consumer Culture*, 11, 79-99. doi:10.1177/1469540510390500
26. Pellow, D.N., & Brehm, H. N. (2013) *An Environmental Sociology for the Twenty-First Century*. Retrieved from: <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071312-145558>
27. *Raport z analizy badań świadomości, postaw i zachowań ekologicznych Polaków przeprowadzonych w Polsce w latach 2009-2015 Analiza TNS Polska dla Ministerstwa Środowiskafile*. [Report on the analysis of awareness studies, attitudes and ecological behaviors of Poles carried out in Poland in 2009-2015. Analysis of TNS Polska for the Ministry of Environmentfile]. Retrieved from: http://www.3xsrodowisko.pl/uploads/media/badanie_dr_ekologia_ministerstwo_srodowiska.pdf. [in Polish].
28. Reckwitz, A. (2002). Towards a theory of social practices: A development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5, 243-263.
29. Røpke, I. (2009). Theories of practice – new inspiration for ecological economic studies on consumption. *Ecological Economics*, 68, 2490-2497. doi:10.1016/j.ecolecon.2009.05.015
30. Schatzki, T. (2002). *The Site of the Social: A Philosophical Account of the Constitution of Social Life and Change*. University Park, Pennsylvania State University Press. doi:10.1017/CBO9780511527470.
31. Schatzki, T. (2008). *Social Practices: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511527470.
32. Scott, A., Oates, C., & Young, W. (2015). A Conceptual Framework of the Adoption and Practice of Environmental Actions in Households. *Sustainability*, 7, 5793-5818.
33. Scott, J., & Marshall G. *Oxford Dictionary of Sociology*. Retrieved from: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199533008.001.0001/acref-9780199533008>. doi:10.1093/acref/9780199533008.001.0001
34. Shore, Y. (2009) *The Personal Sustainability Action Plan. A Workbook for people who care about the Earth*. Retrieved from: <http://catholicearthcare.org.au/wp-content/uploads/2015/03/ASSISI-READING-5-personal-sustainability-action-plan-workbook.pdf>
35. Shove, E. (2009). Beyond the ABC: Climate change policy and theories of social change. *Environment and Planning*, 42, 1273–1285.
36. Shove, E. (2009). *Time, Consumption and Everyday Life. Practice Materiality and Culture*. Bloomsbury Academic.
37. Shove, E. (2012). *The Dynamics of Social Practice. Everyday Life and How it Changes*. London: Sage Publications.
38. Shove, E. (2013). *Sustainable Practices: Social theory and climate change*. London: Routledge.
39. Stern, P. C. (2000). Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407–424.
40. Warde, A. (2005). Consumption and theories of practice. *Journal of Consumer Culture*, 5(2), 131-153. doi:10.1177/1469540505053090

Магазинщикова Ірина Петрівна

Кандидат економічних наук, доцент
Національний лісотехнічний університет України
79057, м. Львів, вул. Генерала Чупринки, 103

Magazynshchykova Iryna

PhD in economics, Assoc. Prof.
Ukrainian National Forestry University
103, Gen. Chuprynka St., 79057 Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1684-553X Email: i.magazynshchykova@nltu.edu.ua

Лободинська Оксана Мирославівна

кандидат соціологічних наук, доцент
Національний лісотехнічний університет України
79057, м. Львів, вул. Генерала Чупринки, 103

Lobodynska Oksana

PhD in sociology, Assoc. Prof.
Ukrainian National Forestry University
103, Gen. Chuprynka St., 79057 Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7923-304X Email: o.lobodynska@nltu.edu.ua

Цитування: Магазинщикова І. П. Теоретичне підґрунтя соціологічного аналізу екологічних практик як засобу досягнення цілей сталого розвитку / І. П. Магазинщикова, О. М. Лободинська // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 2. – С. 6-15

Citation: Magazynshchykova, I. P., & Lobodynska, O. M. (2018). Teoretychne pidgruntia sotsiologichnoho analizu ekolohichnykh praktyk yak zasobu dosiahnennia tsilei staloho rozvytku [Theoretical basis of sociological analysis of environmental practices as a means to achieve sustainable development goals]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 21(2), 6-15.*

Стаття надійшла / Article arrived: 27.01.2018

Схвалено до друку / Accepted: 04.02.2018